

MILAN M. MILADINović, *Moralna svojstva komunista Jugoslavije u NOR-u i revoluciji, Drugo dopunjeno izdanje, Proleter, Beograd 1973, str. 499.*

Danas, kada se iz dana u dan, iz godine u godinu, sve više nameće potreba da se podigne i izgradi svijest ne samo svakoga pojedinog čovjeka i građanina nego posebno svakog pojedinog člana Saveza komunista, knjiga Milana M. Miladinovića, »Moralna svojstva komunista Jugoslavije u NOR-u i revoluciji«, posebno je važna i zanimljiva. Djelo doživljava dva izdanja u dvije godine (prvo izdanje od 406 stranica uslijedilo je 1972) što je znak da predstavlja interesantnu lektiru ne samo za članove Saveza komunista nego i za svakog drugog čitaoca. Autor stavlja kao motto citat iz »Njemačke ideologije« Marxa i Engelsa: »da je kako za masovnu izgradnju ove komunističke svesti tako i za ostvarenje samog cilja nužno masovno menjanje ljudi, koje može samo u praktičnom kretanju, u revoluciji napredovati; da je tako revolucija nužna ne samo zato što se vladajuća klasa ne može oboriti ni na koji drugi način, već i zato što obarajuća klasa samo u revoluciji može doći do toga da sa sebe skinu staru prljavštinu i da se osposobi za stvaranje nove osnove društva« (kurz. Z. K.).

Kada se govori o revoluciji, nužno se nalazimo — koliko god se to činilo paradoksalnim — na moralnom planu. Jer revolucija ima cilj da sruši odnose poniženog, ugnjetenog i prezrenog ljudskog bića i iz ruševina gradi novo društvo i novog čovjeka. Da bi gradila to novo društvo i tog novog čovjeka i predobila narod za sebe, novi pretendenti na vlast morali su isticati one vjekovne ideale za čije ostvarenje su se borile mnoge prošle generacije. Ona se morala predstaviti kao predvodnik novih najprogresivnijih društvenih snaga i realizator novog društva i novih društvenih odnosa. Da bi im mase ljudi vjerovala, ti predvodnici morali su potvrditi sami sebe, dokazati se, provjeriti se u revolucionarnoj praksi i to su u velikoj većini i činili.

Da bi se uspješno izvela revolucija, trebalo je, dakle, da njeni predvodnici budu obilježeni onim najljudskijim svojstvima za kojima čovjek oduvijek teži. Da bi se oduprli jakoj antikomunističkoj propagandi, morali su se postavljati u ime onih ideja koje vode čovječanstvo naprijed. A da bi se to društvo u miru izgrađivalo — za koje se ginulo u ratu — nije dovoljno glorificirati prošlost. Visoka socijalistička svijest imala bi se manifestirati u svakom trenutku naše sadašnjosti. Danas, kada je jasno da nema razvoja novog društva i novih ljudskih odnosa ako svijest svakog pojedinca a napose njegovih rukovodećih snaga ne dosegne potreban nivo, da bi s povjerenim im zadacima preuzele i potrebnu odgovornost, knjiga Milana M. Miladinovića poprima dvostruku važnost: ona je dokument jednog burnog vremena naše prošlosti ali je i svijetli primjer, uzor, kojem bi u daljnjem razdoblju trebalo težiti.

M. M. Miladinović posebno je zaokupljen problemom moralnog lika komunista. Autor je s tog područja objavio ove radove: »Lik komunista Vojvodine u NOR-u i revoluciji«, »Lik komunista Crne Gore u NOR-u i revoluciji«, »Tito o liku

komuniste«, »Lik komuniste juga Srbije u NOR-u i revoluciji«, »Lik komuniste Skoplja 1941. godine« te »Odgovornost komuniste Srbije u NOR-u i revoluciji«.

Biti komunist u ratnom periodu nije bila etiketa koja je donosila privilegije članovima KP. Biti komunist tada značilo je prije svega preuzimanje odgovornosti, nadljudskih napora, rizika, opasnosti, prednjačenja u svemu najboljem pa i u odlazanju u smrt. Značilo je to biti uzor i primjer svakom čovjeku i svakom borcu, svagdje i na svakom mjestu. Te kvalitete, međutim, nisu čovjeku samo tako dane i nisu se olako stjecale. Lik komunista i borca izgrađivao se s velikim naporom i s mukom. I slabost je ove inače pohvalne knjige M. M. Miladinovića upravo u tome što nam o tome naporu ne govori i ne donosi dokumente o njemu. Istina, drugom izdanju dodano je IV poglavlje pod naslovom: »Razvijanje moralnih svojstava komunista« (str. 355—447), ali čitajući knjigu u cjelini kao i to poglavlje nije vidljiv ni put ni napor do uzornog moralnog lika. Sve nam se čini olako. Autor nam donosi gotov, izgrađen lik komunista, navodi njegova moralna svojstva, provlači ga kroz ratno razdoblje od četiri godine kao gotovog heroja. Njegove su karakteristike: poštenje, skromnost, pravичnost, istinoljubivost, iskrenost, sklad riječi i djela, odanost, humanost, hrabrost, smjelost, odgovornost, drugarstvo, kolektivnost, solidarnost, discipliniranost, samoinicijativnost, upornost, te dosljednost; sve te karakteristike krasi čast, dostojanstvo i ponos; revolucionarni optimizam i uvjerenost u pobjedu; ta ni sam život nije bilo teško dati za nju. A nije bilo lako steći sve te kvalitete. Dokumenti, koje autor ne navodi, govore nam i o tome. I knjiga bi dobila puno više na vrijednosti da je donosila obje vrste dokumenata. Preodgajanje odrasla i već oformljena čovjeka težak je zadatak. Istina, iz samih naslova dade se naslutiti da je riječ o odgajanju i preodgajanju ljudi, npr.: »Vaspitni činioci«, »KPJ kao činilac izgradnje lika komunista«, »Komunisti — rukovodioci kao vaspitni činioci«, »Javno mnjenje kao vaspitni činilac«, »Štampa i literatura kao činioci vaspitanja«, »Lični primer« itd., ali primjeran lik teško se izgrađuje pa i u samoj revoluciji, periodu akcije, gladi i umiranja. Usprkos tome ova knjiga i napori autora zaslužuju da budu pozdravljeni.

Kad autor govori o humanosti koja se nastojala razvijati kod svakog komunista, on je svrstava pod ove podnaslove: briga o ljudima, vjera u ljude, odnos prema vrijednosti života, razvijanje sposobnosti, humanost u odabiranju kadrova, pa humanizam prema zarobljenom neprijatelju. Pod hrabrost nije ulazila samo hrabrost u borbi nego i hrabrost u vladanju nagonima, hrabrost u podnošenju bolova, revolucionarna i politička hrabrost, hrabro držanje pred neprijateljem, hrabrost na gubilištima.

Odgovornost je uključivala jedinstvo lične i kolektivne odgovornosti, partijsko-političku odgovornost, moralno-humanu odgovornost, odgovornost i funkciju u Partiji i pokretu, odgovornost za rad i ponašanje drugih, odgovornost i slobodu ličnosti komunista, odgovornost za čistoću marksizma, materijalnu i krivičnu odgovornost te razvijanje svijesti o odgovornosti. Odgovornost je, dakle, bila jedan od važnih faktora na koji su se morali navikavati članovi KPJ.

Prije nego što se upustio u analizu dokumenata o moralnim svojstvima kojima bi trebalo da teži svaki onaj tko pristupa jednoj organizaciji, koja preuzima ideje marksizma, kao što je Komunistička partija, autor je pokušao skicirati zajednička obilježja svih revolucionara. Budući da je u sam pojam revolucije uključena želja za zamjenom postojećega nehumanog društva novim humanijim

i ljudskijim, nemoguće je govoriti o nekoj revoluciji a da se njena revolucionarnost ne poveže s internacionalizmom, s bratstvom i jedinstvom i pojedinih naroda i narodnosti i nacija i nacionalnosti gdje ne bi dolazilo do gušenja ni jedne nacionalne svijesti u korist nadmoći druge. Zato revolucionarnost ne isključuje osjećaj patriotizma ni osjećaj nacionalne pripadnosti i nacionalnog ponosa kao ni nacionalne svijesti. Upravo njihovim respektiranjem približavalo se narodu i pridobivalo ga se u svoje redove. Borba protiv bilo koje vrste hegemonije bila je u programu, ali se trebalo boriti svim sredstvima protiv lokalpatriotizma i primitivizma, koji su bili kamen smutnje.

Stadije je, međutim, teško preskočiti; čovjek polagano mijenja svoj lik, posebno svoj moralni lik. Zato je u ideologiji Komunističke partije da posebno njeguje moralno-politička svojstva svojih članova, jer su progresivnost, moralnost i humanost imale biti njihovo glavno obilježje. Zato se, govoreći o njima, ne može isključiti ni prošlost ni sadašnjost. Sigurno je da se može govoriti o etici nekog pogleda na svijet kao što je marksizam, pa bilo da se ona nazivala etika marksizma ili marksistička etika, a pod njeno okrilje potpadaju svojstva komunističke, bilo da je riječ o predrevolucionarnom dobu, revolucionarnom ili post-revolucionarnom. Svaki od tih perioda, iako se razlikuju ovisno o situaciji — povijesnoj, političkoj ili socijalnoj — ima zajedničku okosnicu oko koje se isprepliću njegovi bitni elementi.

No, kao i uvijek kada je riječ o čovjeku, o ljudima, kojima moralne osobine nisu dane nego se moraju izgraditi napornim radom, rezultati nisu uvijek zagarantirani. Zato se članstvo u toku rata i revolucije moralo zaslužiti. Kriteriji prijema bili su strogi a kazne za prekršaje nisu bile blage. Etički postulati formuliraju se na temelju prakse i provjeravaju se u praksi da etika ne bi postala čista apstrakcija. Od nosilaca komunističke ideologije zahtijevalo se — i trebalo bi se zahtijevati — da budu u prvim redovima i da preuzimaju najteže zadatke jer tu se dokazivala njihova moralna snaga, koja je najneposrednije i naj snažnije djelovala na ljude i široke mase. Riječi su se morale potvrđivati djelima i konkretnim akcijama. Sklad riječi i djela bio je osnovni princip i baš po tome se marksistička ideologija razlikovala od svih prethodnih ideologija. Samo se tako mogla podizati i izgrađivati svijest njenih pristalica da bi se mogli postavljati kao predvodnici najprogresivnijih društvenih snaga i revolucionarne misli. A ta revolucionarna misao uključivala je univerzalne ljudske ideale za čije ostvarenje su se borile sve prethodne napredne generacije: ostvarivanje ljudskih zahtjeva za boljim, pravednijim i humanijim životom, gdje se lični interesi zamjenjuju interesima zajednice, sebičnost interesom većine. Kako kaže u predgovoru knjizi Dragi Milenković: »ona, etika, po svojoj suštini, mora počivati na komparaciji, upoređivanju, merenju istorodnih vrednosti u raznim praksama, odnosima i postupcima, ne samo sa jedne nego i sa druge strane granice, u sudaru pozitivnog i negativnog, u postupcima progresivnih i nazadnih društvenih snaga, nego i unutar istih društvenih snaga u različitim uslovima, i vremenima. Zato bi svaka etika Revolucije morala da bude rezultat naučne komparacije etike (moralnih normi i postupaka) predrevolucije sa stanovišta snaga revolucije i kontrarevolucije, sa istog stanovišta i post-revolucije, tekuće revolucije, tj. trajajuće revolucije i njenih snaga u budućnosti. Bez toga ona se mora pretvoriti u nekakav moralno-vaspitni etički praktikizam i pragmatizam«. Jer vrijednost svake teorije potvrđuje se u neposrednoj djelatnosti, u praksi, a iz nje izrastaju nove teorije kao putokazi budućnosti.

Autor knjige nije ulazio, a nije možda ni želio ulaziti u opću teoriju revolucije i njene etike, nego je ostao na našem domaćem terenu. On je na primjerima iz našeg rata i revolucije ukazao na neke etičke norme u okviru kojih su se razvijale neke moralne kvalitete komunista boraca, koje su bile neophodne da bi se došlo do pobjede ukazujući širokim masama na novo društvo, novog čovjeka i takve moralne vrijednosti za kojima teži čovječanstvo kroz vjekove. Autor je želio da nas podsjeti na dokumente iz naše povijesti koji mogu poslužiti kao osnova za doprinos naše revolucije konkretizaciji vrijednosti revolucionarne etike čija teorijska pitanja čekaju na razradu.

Govoriti o ponašanju komunista i o međuljudskim odnosima, koje su nastojali razvijati u izuzetno teškim godinama rata, dobiva neobično veliku važnost upravo danas, jer oni se iznose, kako kaže autor predgovora, »u vreme reafirmacije Saveza komunista Jugoslavije i rehabilitacije lika komunista«.

Ovaj rad M. M. Miladinovića, zaokupljenog posebno moralnom problematikom NOR-a, analitičkog je karaktera, pokatkad razvučen, pokatkad monoton, bez zaključaka i bez oštine, bez potrebne sinteze, ali usprkos tome vrlo koristan i vrlo interesantan. »Tako obelodanjeni, kaže Dragi Milenković, oni (moralni i etički principi, Z. K.) nisu puka retrospektiva onog što je bilo, nego osnov za građenje, gajenje, za negovanje onog što, sa svoje strane, obezbeđuje kontinuitet Revolucije i njeno bogaćenje, ako se usadi u saznanje, svest i moralno bogatstvo našeg čovjeka i vaspitanika. I zato je dobro što se pojavljuje i što čini dostupnim javnosti i naučnom radu one rezultate do kojih je autor došao svojom bogatom analizom.«

Zlata Knezović

RADOVI IVANA PERIĆA O NACIONALIZMU U HRVATSKOJ

Dr Ivan Perić jedan je od naših malobrojnih znanstvenika koji se već više od dva decenija kontinuirano bavi istraživanjem našega poslijeratnog društveno-političkog razvoja, posebno funkcioniranja radničkog samoupravljanja. O toj problematici obranio je doktorsku disertaciju na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 1965. pod naslovom: »Socijalni sastav radnog kolektiva i učešće radnika u upravljanju« i objavio dvije knjige: »Razvoj sistema radničkog samoupravljanja na području radnih odnosa«, Zagreb 1962. i »Razvoj koncepcije o Jugoslaviji u suvremenom svijetu i njenom unutarnjem preobražaju«, Zagreb 1973.¹

¹ Iz opsežne bibliografije radova Ivana Perića o toj problematici navodimo nekoliko važnijih rasprava, referata i članaka: »Neki problemi u vezi sa funkcioniranjem radničkog samoupravljanja u malim poduzećima«, Zbornik radova Instituta za društveno upravljanje, Zagreb 1959; »Referendum i zborovi radnika«, isto; »Teorija i praksa samoupravljanja«, Zbornik »Marksizam – socijalizam – omladina«, Zagreb 1973; »Suvremeno jugoslavensko društvo: problemi i osnovni pravci razvoja«, isto; »Neki problemi funkcioniranja radničkog samoupravljanja«, *Naše teme*, 5/1959; »Samoupravljanje – izraz revolucionarnog preobražaja društva«, *Samoupravljanje*, Zagreb 38/1963. i 39–48/1964; »Teorija partije radničke klase i SKJ«, *Naše teme*, 12/1966; »Samoupravljanje kao društveni odnos ili kao sistem institucija«, *Socijalizam*, 4/1967; »Demokratski centralizam izraz i uslov jedinstva Saveza komunista«, *Socijalizam*, 10/1967, itd.